

Et kærlighedsspørgsmål

At psykoanalysen implicerer en kritik af psykologien er et alment anerkendt forhold. At den derved også implicerer en kritik af sociologien i kraft af den gensidige afhængighed mellem psykologi og sociologi, som socialpsykologien illustrerer, er derimod nærmest forblevet upåagtet, ikke alene af sociologien, men også, hvad der ikke er mindre sigende, af den analytiske tradition selv. Forholdet mellem psykoanalysen og sociologien angår tilsyneladende en viden, som hverken den ene eller den anden vil vide af.

For Freud forholdt det sig derimod ganske anderledes:

"Hvis drømmen er opbygget på samme måde som et symptom, [...], så er psykoanalysen ikke længere en hjælpevidenskab for psykopatologien, så er den snarere ansatsen til en ny og grundigere sjælekundskab, der også bliver uundværlig for forståelsen af det normale" (*Selbstdarstellung*, 1925).

I Freuds eget forfatterskab behandles forholdet til sociologien i de såkaldte kulturskrifter, der sidenhen blev betragtet som en i bedste fald kuriøs applikation af psykoanalysen og ikke som seriøse endsige videnskabelige skrifter. At deres status for Freud var alt andet end uforpligtende illustreres af deres placering i forfatter-skabets kronologi. Kulturskrifterne følger som en integreret del det teoretiske arbejdes fremskridt. Kort fortalt kan vi anbringe *Hverdagslivets psykopatologi* med *Drømmetydning*; *Vitsen og dens forbindelse til det ubevidste* med *Tre afhandlinger om seksualteorien*; *Totem og tabu* med *Til indføring af begrebet narcissisme* og *Schreber analysen*; *Massepsykologi og jeg-analyse* med *Jeg'et og Det'et* og *'Hinsides lystprincipper'*; og ikke mindst så består Freuds sidste store teoretiske anstrengelse i arbejdet med *'Manden Moses og den monoteistiske religion'*, gennem hvilken de tidligere kulturskrifter bør læses. Kronologien illustrerer, at enhver teoretisk nyskabelse i psykoanalysen også er en nyskabelse i analysen af det sociale, eller rettere at analysen af subjektet kun er ved også at være en analyse af det sociale.

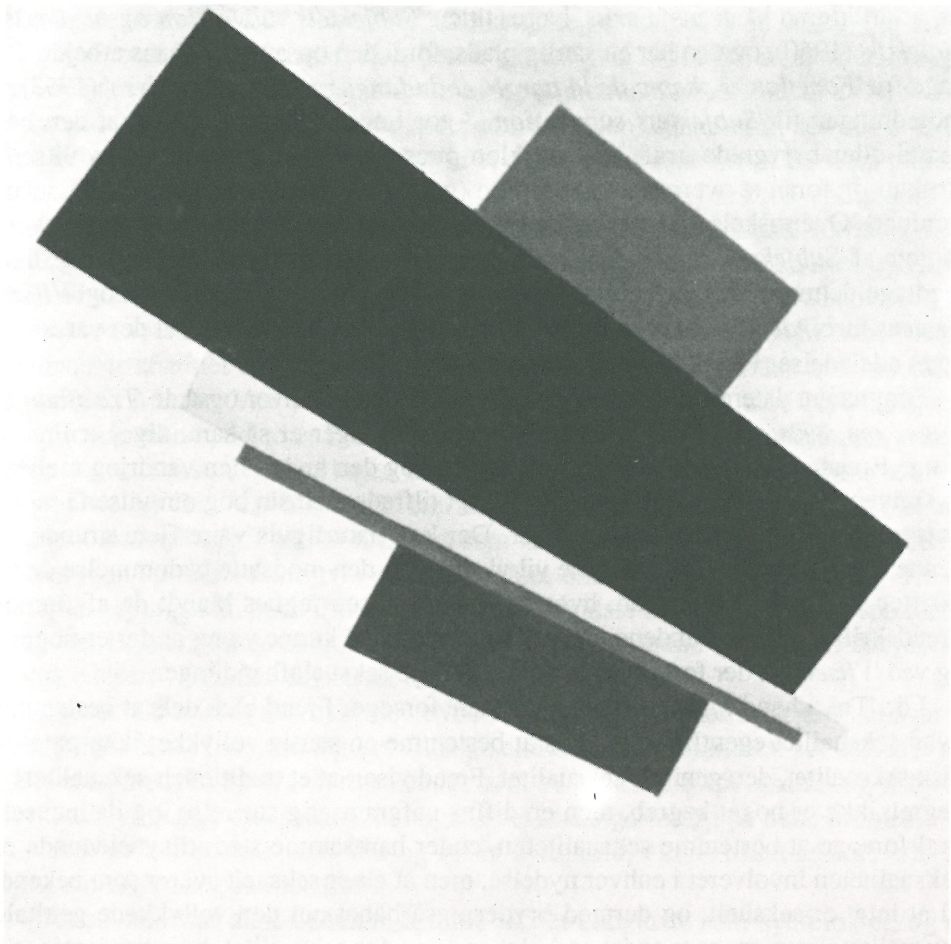
Kulturskrifterne varetager desuden den, for psykoanalysen selv, afgørende opgave, der består i nødvendigheden af i det mindste at forsøge at reflektere over ikke alene psykoanalysen og det sociale, men også psykoanalysen som en del af det sociale. Nødvendigheden ses tydeligt i spørgsmålet om psykoanalyse og suggestion, et spørgsmål der vedblev at optage Freud gennem hele hans arbejde. At markere forskellen mellem psykoanalyse og suggestion kræver en begribelse af psykoanalysen selv, og i sig selv er psykoanalysen et socialt fænomen, den

betegner netop ikke et udenfor i forhold til den socialitet, den selv er en del af. Det vil sige, at en påstand om, at psykoanalyse ikke er suggestion kræver en redegørelse for psykoanalysens position i det sociale, hvad der senere med Lacan bliver spørgsmålet om analytikerens begær og den analytiske diskurs. Lacans uforsonlige kritik af psykoanalysens udvikling, efter Freud, til en ego-psykologi, som instrument for tilpasningen til den realitet Lacan kalder "the american way of life", og ikke mindst hans ekskommunikation af IPA (*The International Psychoanalytic Association*), demonstrerer nødvendigheden af at analysere psykoanalysens position i det sociale, og det hvad enten man er enig med Lacan eller ej.

Allerede inden Lacan selv vælger psykoanalysen som sin vej, gør han opmærksom på forholdet mellem psykoanalysen og sociale fænomener. I forlængelse af en af sociologiens fædre M. Mauss skriver han i 1933:

"Men det mest bemærkelsesværdige forhold, som vi har fremdraget af de symboler som psykosen har frembragt er, at deres realitetsværdi på ingen måde er formindsket af den genese, der ekskluderer dem fra fornuftens mentale fællesskab. Vanviddets former har i virkeligheden ikke brug for nogen fortolkning for alene ved deres temaer på glimrende vis at udtrykke de instinktive og sociale komplekser, som psykoanalysen har det største besvær med at bringe for dagen hos neurotikerne. [...]. Alle disse særlige træk ved den gennemlevede paranoide erfaring efterlader den en margen af menneskelig kommunikerbarhed, i hvilken den under andre civilisationer har vist hele sin styrke."¹

Det er således også karakteristisk, at med Lacan får Freuds kulturskrifter igen deres oprindelige betydning og plads i psykoanalysen, en restituering, der sker i forbindelse med, at psykoanalysen med Lacan definitivt trækkes ud af forestillingen om analysen som en form for terapi. Psykoanalyse er ganske enkelt ikke en terapi, og kulturskrifterne henhører ikke under området anvendt psykoanalyse. Anvendt psykoanalyse betegner klinikken, og det vil sige at terapispørgsmålet angår dette område, - for Lacan er terapien det, der fører til det værre ("ce qui mène au pire"). Kulturskrifterne hører til det område Lacan kalder almen psykoanalyse, og det er karakteristisk at disse skrifter artikulerer en lang række centrale lacanianske begreber. I første række er kulturskrifterne naturligvis privilegerede fordi, de tydeligt demonstrerer det symbolske som en særlig dimension, det vil sige de tillader at artikulere de tre ordner, det Reelle, det Imaginære og det Symbolske, der er grundlæggende for den lacanianske psykoanalyses specificitet, og ikke mindst så tillader kulturskrifterne, at man bliver opmærksom på, at det Reelle og realiteten er to forskellige størrelser. Freuds kulturskrifter er med andre ord en privilegeret indgang til et arbejde med Lacans fortsættelse af Freuds projekt.

En af artiklerne i Lacans 'Ecrits' bærer titlen '*Subjektets subversion og begærets dialektik*' (1960), og den har en særlig plads, fordi den opsamler Lacans arbejde tilbage fra '*Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse*' (1953). I indledningen til '*Subjektets subversion...*' gør Lacan opmærksom på, at den berømte eller berygtede graf, som artiklen præsenterer, er udarbejdet ud fra vitsens struktur og foran et overrasket auditorium (graften blev konstrueret i 57 ved Lacans seminar). Overraskelsen må have været betragtelig, i hvert fald har de danske oversættere af '*Subjektets subversion og begærets dialektik*' ikke fundet anledning til at medtage denne ikke uvæsentlige indikation, og henvisning til Freuds bog '*Vitsen og dens forbindelse til det ubevidste*', endsiges gøre opmærksom på, at der var foretaget udeladelser i forhold til den originale tekst.

Som nævnt daterer Freuds bog om vitsen sig fra tiden hvor også de '*Tre afhandlinger om seksualteorien*' udkom (1905). De to bøger er så samtidige, at Freud ifølge Ernest Jones skrev skiftevis på den ene og den anden i en vandring mellem to skriveborde. Freud selv blev aldrig rigtigt tilfreds med sin bog om vitsen i modsætning til de tre seksualafhandlinger. Der kan naturligvis være flere grunde til denne forskel; men en af grundene vil vi søge via den modsatte bedømmelse de to skrifter senere får hos Lacan, hvor bogen om vitsen regnes blandt de afgørende Freudskrifter. En af grundene til Freuds utilfredshed kunne være, at der er noget i og ved '*Vitsen ...*', der forstyrrer projektet i de tre seksualafhandlinger.

I de '*Tre afhandlinger om seksualteorien*' forsøger Freud bl.a. dels at bestemme hvad seksualitet egentlig er og dels at bestemme en særlig vellykket/ikke-patologisk seksualitet, den genitale seksualitet. Freud viser, at et traditionelt seksualitetsbegreb ikke er noget begreb, men en diffus uafgrænset størrelse, og da han selv skal forsøge at bestemme seksualiteten, ender han samme sted: tilsyneladende er seksualiteten involveret i enhver nydelse, men at alt er seksuelt svarer som bekendt til at intet er seksuelt, og dermed bryder også håbet om den vellykkede genitale seksualitet sammen, som andet end blot en form for seksualitet, hvis privilegie taber sin biologiske bestemmelse i moralen. Freud formulerer faktisk i de '*Tre afhandlinger om seksualteorien*' i det mindste implicit to af de teser vi senere møder hos Lacan: '*Det seksuelle forhold findes ikke*' og '*Objektet er det altid allerede tabte objekt*', svarende til at Nydelsen som reel er umulig. Den kan hverken siges eller skrives, som Freud demonstrerer det i de tre seksualafhandlinger. Nydelsen mister således sin biologiske bestemmelse, og kroppen viser sig at være noget andet end blot organismen.

I bogen om Vitsen flyttes spørgsmålet om seksualiteten, Nydelsen og tilfredsstillelsen til det sociale. I modsætning til drømmen, som er en narcissistisk dannelse, er vitsen en ubevidst social dannelse, og i modsætning til drømmen, der primært handler om at undgå ulyst, så drejer det sig i vitsen om en aktiv produktion af mer-nydelse. I forhold til de tre seksualafhandlinger, og deres bestemmelse af Nydelsen som en umulighed, betyder forskydningen af spørgsmålet til det sociale den

afgørende ændring, at Nydelsen her ikke længere bestemmes som umulig, men derimod som forbudt. Kunststykket består naturligvis i, at Nydelsen ved forbudet hævdes at være mulig, var det ikke for netop forbudet. Som et system af forbud og dermed af tilladelser, - Lacan ironiserer ofte over den fejlslutning, der tror at Guds død betyder at alt er tilladt, betydningen er den modsatte, at intet ville være tilladt - , fremstår det sociale som et svar og en løsning på Nydelsens spørgsmål og problem. Som nydelsesproducent arbejder vitsen på den grænse, forbudet indskriver, vitsen producerer således ikke Nydelsen, men derimod en mer-nydelse i forhold til det sociale system af forbud og tilladelser, som svarer til indskrivningen af lyst- og realitetsprincippet, - der er to sider af samme sag.² I bogen om vitsen omhandler afsnittet om det komiske den lystproduktion, der finder sted inden for det socialt tilladte. Ved at arbejde på grænserne peger vitsen mod Nydelsen, den frembragte mer-nydelse er bestemt ved Nydelsen³. Vitsen giver altså et svar der, hvor de tre seksualafhandlinger måtte give op, og svaret er Kvinden, som en symbolsk og ikke en biologisk størrelse, hvilket straks forvandles til et nyt spørgsmål, fordi adgangen til Kvinden som Objektet er afhængig af besvarelsen af det spørgsmål, der naturligvis er spørgsmålet om Kvindens Nydelse. Og det er netop det spørgsmål, både Freud og Lacan er bevidste om aldrig at have formået at besvare. Et manglende svar der hos Lacan fører til endnu en af de berømte/berygtede teser: "Kvinden eksisterer ikke".

Det sociale er som nævnt bestemt ved at give i det mindste forsøgsvis et svar på spørgsmålet om Nydelsen, og det vil sige, at det sociale strukturelt set befinder sig på niveau med, hvad vi i øvrigt kender som svar på dette spørgsmål, og det vil i psykoanalysen sige symptomet, der også er et løsnings-forsøg på dette problem. Vi kan anskue det sociale som slet og ret et symptom, eller vi kan anskue ethvert symptom som en socialitetsform.

Det sociale står altså i samme forhold til det ubevidste som symptomet, og da symptomet er opbygget på samme måde som drømmen, og da der ikke kan sluttes direkte fra en given drøm, et givent symbol eller et givent symptom til det ubevidste, hertil kræves netop en tydning, så kan vi konstatere, at der ikke findes et socialt ubevidste. Det er ikke symptomet eller det sociale, der er udstyret med et ubevidste. Det ubevidste er knyttet til subjektet, hvorfor de samme symptomer kan udtrykke forskellige subjektive strukturer; og først ved og efter et analytisk arbejde er det muligt at bestemme forholdet mellem det ubevidste og et givent symptom.

At det sociale udspiller sig på symptomets niveau betyder derfor, at det ikke er muligt umiddelbart at gå til værket og foretage en rask lille psykoanalyse af det sociale. Bortset fra de praktiske problemer med at få det sociale ned på divanen, så er det principielt ikke muligt direkte at anvende det analytiske begrebsapparat på sociale fænomener; når det forsøges ender man med blot at have fremstillet en karikatur af psykoanalysen.

"Psykoanalysen anvendes, i egentlig forstand, kun som behandling, og således overfor et subjekt som taler og som lytter.

Uden for dette tilfælde kan det kun dreje sig om psykoanalytisk metode, den der går til dechifrerings af signifierne uden hensyn til nogen forudsat eksistensform for signifiéen.

Det som den nærværende udgave (Jean Delay: *'La jeunesse d'André Gide'*) viser med tydelighed, det er at en forskning, i den udstrækning den overholder dette princip, ved den blotte anstændighed af sin enighed med den måde hvorpå et litterært materiale bør læses, i tilrettelæggelsen af sin egen fremstilling møder selve strukturen af det subjekt som psykoanalysen optegner." (J. Lacan, *'Jeunesse de Gide ou la lettre et le désir'*, *'Ecrits'* s.747-748).

Forholdet mellem det ubevidste og det sociale må altså finde en formidlingskategori for overhovedet at eksistere, og ikke overraskende er jeg'et netop denne kategori som på én gang en ubevidst og en social dannelse.

Så længe Freud primært arbejder med neuroserne, er jeg'et og det sociale hovedsageligt uproblematiskede referencekategorier. Jeg'et er en forudsætning for, at en analyse kan finde sted, det vil sige, at der kræves den minimale jeg-funktion, at et jeg faktisk er i stand til at udtrykke et ønske om en analyse.

Det er først da Freud via Jung alvorligt begynder at arbejde med psykoserne, at spørgsmålet om jeg'et bliver bragt i fokus. Psykoserne er netop kendetegnet ved en omfattende forstyrrelse af jeg-funktionen, hvilket også vil sige en omfattende forstyrrelse af de sociale funktioner. Som det populært siges, så lever den gale i sin helt egen verden, det vil sige i sin helt private socialitet. Spørgsmålet om jeg'et er således også spørgsmålet om det sociale, det ene betinger det andet og vice versa.

Hos Freud fører analysen af jeg'et til antagelsen af en primær narcissisme, som et oprindeligt jeg lukket om sin egen nydelse. En lukkethed, der kun brydes ved bristen i denne rene nydelses eksistens. Ved bristen kobles denne mytiske narcissfigur til det sociale, og til alienationen eller separationen som koblingens to muligheder. Med den sene Freud og med Lacan opgives antagelsen om en primær narcissisme, tilbage bliver subjektet som eksisterende ved bristen eller manglen, som det nærværd dette fraværd konnoterer⁴.

Subjektets nødvendige henvisthed til og den deraf følgende indskrivning i det sociale frembringer jeg'et som udtryk for tilknytningen mellem subjektet og det sociale. I sin radikalitet betyder dette, at subjektet kun er i sin åbenhed overfor suggestionen. Som et svar på Nydelsens spørgsmål har vi karakteriseret det sociale ved forbudet og tilladelsen, jeg'et udtrykker således subjektets udspændthed mellem de to instanser, som henholdsvis jeg-ideal og ideal-jeg. Subjektets tilknytning til en særlig socialitet er dermed tilknytningen til et særligt forbud-tilladelses system, og det vil sige at tilhørsforholdet kan udtrykkes ved fortrængningen og det sociale som en vis enhed i fortrængningerne, og da fortrængningen

ifølge Lacan består i det fortrængtes tilbagekomst, så udtrykker det sociale denne tilbagekomst⁵.

Vi har beskrevet det sociale som et system af forbud og tilladelser; men hvorledes begribe det sociale selv. Hvis det sociale er jeg'ets forudsætning, er det klart, at det sociale ikke har nogen psykologisk oprindelse. Spørgsmålet om det sociale er i det mindste spørgsmålet om Loven, hvis oprindelse fortaber sig i oprindelsernes oprindelser, og for Freud bliver oprindelsen derfor gentagelsen.

Subjektets møde med Loven foregår ved det sociale, ved de andre og den anden, der selv gentager denne henvisningsprocedure, indtil det bliver klart, at henvisningen refererer til den fraværende anden, som Lacan betegner den store Anden, der som sandhedens sted er løgnens og det sociale betingelse, - sandheden er konstitutiv for intersubjektiviteten. Hos Lacan erstatter den Anden den hidtidige reference til det sociale.

Jeg'et udtrykker altså ved det sociale subjektets forhold til den Anden, hvor det sociale udtrykker en fortolkning af den Anden og af Nydelsen, som derved bliver til spørgsmålet om den Andens nydelse. Men da Nydelsen er en umulig Nydelse, løber også den sociale fortolkning ind i umulighedens skranke; fortolkningen kan kun opretholdes fantasmatisk og, for så vidt den faktisk realiseres, ved stadige omfortolkninger, fordi realiseringen demonstrerer fortolkningens illusion. Som en fortolkning må det sociale desuden præsentere sig som En, det vil sige at det sociale må præsentere fortolkningen som en helhed, hvilket kun er muligt gennem afgrænsningen, der altid er en udgrænsning af fortolkningens anden. Fortolkningens mulighed skrives således kun ved oppositionen til en anden fortolkning som ikke-fortolkningen eller den ikke-hele fortolkning⁶.

Som nævnt er jeg'et et udtryk for forholdet mellem subjektet og den Anden, hvor forholdet er formidlet ved det sociale og netop ikke reducerbart hertil på grund af fortolkningens egen umulighed. Det vil sige at indadtil er det sociale heller ikke en homogen størrelse, men præget af ureducerbare forskelle indtil jeg'et står som en sidste socialitet eller en sidste social organisering. I denne forstand kan vi til Lacans lange liste over ting og relationer, der ikke eksisterer - psykoanalysen har det med at handle om det, der ikke er - tilføje: Samfundet eksisterer ikke, og vi finder aldrig sammen i Samfundet, fordi jeg irreduktibelt er forskellig fra dig. Som væren er det sociale ikke En væren, men, og det kan kun vanskeligt siges og skrives, derimod værener. Med Freud kan vi altså hævde at det sociale i sin essens er a-socialt (Lacans objekt lille a), som det demonstreres af og i panikken. Panikkens perspektiv er derfor jeg'ets undergang; og derfor dukker den "stærke mand" som regel op før det bryder helt sammen.

Spørgsmålet bliver naturligvis hvorledes det sociale overhovedet er bundet sammen, hvis samfundet ikke eksisterer og det sociale i sin essens er a-socialt. Hvis

jeg'et er den elementære socialitet, og dette jeg kun er ved de andre, så er gruppen korrelativ til jeg'et; men jeg'et er ikke reducerbart til gruppen endside det sociale, fordi subjektet ikke er reducerbart til jeg'et. For Freud er det sociale og det individuelle to scener, hvis forskel består i at den ene er større end den anden. Gruppen er den elementære socialitet på det sociales større scene, og jeg'et tilsvarende på den individuelle scene. Det sociale bliver således at forstå som et kompliceret netværk af grupper.

I '*Massepsykologi og jeg-analyse*' undersøger Freud gruppens struktur (og dermed jeg'ets), og ifølge Freud er gruppen knyttet sammen ved overføringen, det vil sige forholdet mellem subjektet og den Anden, som kærligheden til videns formodede subjekt, der i gruppen inkarneres og imaginiseres i subjektet, der formodes at vide. Som nævnt kan fortolkningen af den Andens nydelse kun opretholdes ved udgrænsningen, det vil sige at gruppen lever af sin forskel til andre grupper. Det sociale fremstår således som en dialektik mellem grupper, der selv er struktureret af overføringsrelationer, i en mere eller mindre krigerisk kappestrid. Det turde være åbenlyst, at udfaldene i denne strid også er afhængige af forhold, der falder langt fra psykoanalysens begreber.

Ikke desto mindre er et begreb om det ubevidste nødvendigt for at forsøge at begribe blot lidt mere af den sociale dynamik. Sociologien udmærker sig traditionelt netop ved sin overraskelse og uforståenhed overfor sociale begivenheder, og en af grundene er, at sociologien kun kan tematisere fortrængningen på forskellig vis, hvorved den selv er en del af den sociale iscenesættelse.

Som Lacan bemærker, så drejer det sig ikke om, hvorledes sociologen/etnologen kan anvende psykoanalysen, tværtimod må denne selv være analytiker. Spørgsmålet er således ikke, hvorledes man kan anvende psykoanalysen i sociologien, men derimod spørgsmålet om psykoanalysens egen udvikling.

Et af Lacans afgørende bidrag til psykoanalysen og dermed også til analysen af det sociale er diskursbegrebet, fordi dette begreb forsøger at tematisere den gensidigt betingende sammenknytning af subjektet og det sociale.

Lacans diskursbegreb respekterer det sociales specificitet, som det ses af, at de 4 diskurser ikke er reducerbare til de 4 kliniske strukturer (psykosen, perversionen, neurosen og den umulige "raske"), samtidig med at diskursbegrebet medreflekterer det ubevidste, og dermed insisterer på psykoanalysens nødvendighed for et studie af det sociale som diskursivt organiseret, fordi subjektet ikke kan udgrænses fra et diskursbegreb, i det mindste hvis vi ønsker også at beskæftige os med andre diskurser end den matematisk-logiske. Med markeringen af denne forskel ses det, at spørgsmålet om det sociale og om sociale systemer bliver til et spørgsmål om semantik eller til semantikens spørgsmål, det vil sige at det sociale er spørgsmålet om betydningen, og at sociale systemer er spørgsmålet om betydningens systematisering eller rettere forsøget på at fastlægge den. De fire diskurser betegner således

fire grundstrukturer i betydningens univers, og de betegner derved fire grundbetydninger og indholdets reduktion til det, der indikeres i de fire strukturer.

Med diskursbegrebet bevæger vi os ind i strukturalismens og semiotikkens felt og til spørgsmålet om forholdet mellem disse og psykoanalysen⁷. At psykoanalysen ikke kan reduceres til semiotik udtrykkes i selve termen psyko-semiotik, hvilket også betyder at sproget er mere og andet end en ren formel skrift. Det vil sige at studiet af sproget og dermed også en kultur-semiotik er afhængige af psykoanalysen.

Her vil vi vende os mod spørgsmålet om forholdet mellem den analytiske diskurs og det sociale. Hvis psykoanalysen har ret i, at det er overføringsrelationer, der binder gruppen sammen, og det vil sige at det sociale består i disse diskursivt organiserede overføringsrelationer, så er det ubevidste det sociale, al den stund at det ubevidste ikke er andet end netop forsøget på at begribe overføringsrelationen. I den enkelte analyse er det båndet mellem analysanden og analytikeren, der analyseres og som det ubevidste angår. Det ubevidste er netop ikke et privat fænomen, og som tilknyttet det enkelte subjekt udtrykker det ubevidste, at subjektet kun er i sit forhold til den Anden og derved også i sit forhold til det sociale. Psykoanalysen er netop ikke en egologi.

Da den analytiske diskurs er en specifik udformning af det sociale bånd, bliver spørgsmålet om psykoanalysen i det sociale, og det vi kan kalde psykoanalysens politik eller anti-politik, afhængigt af denne specificitet, og dermed af den sandhed om det sociale, der bæres af den analytiske diskurs.

Analysen drejer sig om subjektets forhold til den Anden, og som nævnt er dette forhold kun ved og i det sociale. Symptomerne udtrykker derfor forstyrrelser i forhold til de sociale symptomer, der som reference for det, der benævnes symptomer hævdes at være ikke-symptomer. I forholdet til den Anden varetager analysandens symptomer derimod en sandhedsfunktion og en insisteren på forholdet.

Ved talen som overføringen analyseres subjektets forhold til den Anden, som en analyse af det, der hindrer forholdet og derved fremtvinger symptomer, og som ikke er andet end sociale fortolkninger af den Anden. Fortolkninger, der altid er løgnagtige, fordi den Anden netop er fraværende, i den forstand at det ikke er muligt, hverken i talen eller skriften, at gøre rede for den Anden, som andet end den inkonsistente Anden. Den reelle Anden er den umulige Anden.

Gennem det analytiske arbejde og dets gennemarbejden (Freuds 'durcharbeiten') foretages en veritabel op-løsning af de sociale fortolkninger af den Anden, hvis afslutning kun kan være den fraværende Anden eller den overstregede Anden, - skrevet \mathcal{A} . Afslutningen bliver dermed også det punkt hvori analytikeren mister sin væren⁸.

Bevægelsen fra A til \mathcal{A} er ikke som hævdet en likvidering af overføringen, men derimod en etablering af subjektets sande forhold til den Anden, som stadig er

overføringen, men nu som et forhold, der ikke kan siges, som subjektets absolut særlige forhold til den Anden. Forholdet er sagt med Kierkegaards ord umeddeligt, og det er kun sandt ved det reelle⁹. På samme vis med symptomet, der ganske vist opløses, men ikke for at ende i et fantasme om den lykkelige helbredelse, der altid blot er endnu en fortolkning af den Anden. Symptomets op-binding fører til symptomets sandhed, som Lacan kalder *le sinthome*, der igen er et udtryk for det reelle som subjektets forhold til den Andens Nydelse. Kastrationen består i, at det reelle ikke kan siges eller skrives, men dog manifesterer sig ved sin umulighed i talen og skriften.

Der er altså intet i den analytiske diskurs der garanterer socialiteten, hvis ikke netop den overstregede Anden var betingelsen for en socialitet og et socialt bånd, der ikke er knyttet af perversionen. Den analytiske diskurs er en kritik af det sociale, der ved fortolkningen af den Anden, som en viden om den Andens Nydelse reducerer enhver anden til et instrument herfor og hertil, og som derved knytter perversionens bånd.

Om der kan findes en socialitet, der er grundet på den analytiske diskurs, er afhængigt af om det er muligt at tænke en socialitet, der bygger på den regel i det symbolske, der består i reglens umulighed. Såvel Freud som Lacan var ikke optimistiske, snarere tværtimod.

¹ J.Lacan, *Le problème du style et la conception psychiatrique des formes paranoïaques de l'expérience*, oprindeligt trykt i tidsskriftet *Minotaure*, nr 1. Artiklen er senere genoptrykt sammen med Lacans disputats, *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, s. 383-389, citatet s.387. Denne og andre mindre artikler er dog udeladt af billigsudgaven.

² Realitetsprincippet er ikke lystprincippetets modsætning, men derimod den justering af lystprincippet ifht. realiteten, der er lystprincippetets mulighedsbetingelse. Når jeg ovenfor taler om Nydelse og mer-nydelse, så refererer det til det Freud 15 år efter bogen om vitsen betegnede som: *Hinsides lystprincippet*.

³ Freud inddeler vitsen i 3 kategorier: den obscøne, den aggressive og den kyniske, (den harmløse vits er kun tilsyneladende harmløs). Den obscøne peger mod Nydelsen, der orienterer både den aggressive og den kyniske, og som derved er begge forudsætning. Til disse 3 føjer Freud en 4. kategori, den skeptiske: de vitser der angår sandheden og dens betingelser, og som demonstrerer, at sandheden er spørgsmålet om Nydelsen.

⁴ Nærværd og fraværd stavet med d var oprindeligt en lapsus og som altid en sigende lapsus, her fordi den bringer værdien i spil; og selv hos Marx er bytteværdien kun ved brugsværdien som sin forudsætning.

⁵ At fortrængningen består i det fortrængtes tilbagekomst er grunden til, at det ubevidste netop *ikke* er det underbevidste. Det ubevidste er ikke et *recevoir* for det fortrængte under bevidstheden.

⁶ Freuds tese fra *Ubehaget i kulturen* om et stadigt voksende krav og deraf følgende større ubehag, skal læses som en tese, der angår den sociale og ikke direkte og nødvendigvis den individuelle scene, som en tese om den sociale fortolknings nødvendige stigende udgrænsninger, som tesen om at fortolkningen kun kan opretholdes gennem endnu en udgrænsende indsnævring.

⁷ Almindeligvis mener man, at signifiant-begrebet hos Lacan betegner psykoanalysens afhængighed af den strukturelle lingvistik, men som lingvisten J-C.Milner har påpeget, så er det ingenlunde tilfældet, - "lånet" står allerede hos Freud. Og selve termen signifiant daterer sig, i det mindste, tilbage til stoikerne.

⁸ Afslutningen refererer til endelige i, det Freud betegnede som: *Die endliche und die unendliche Analyse*.

⁹ Historikeren, og medlem af den hedengangne Ecole freudienne de Paris, M.de Certeau har rammende karakteriseret spørgsmålet om den Anden som "en kristen arkæologi".